

Tudjuk, hogy minden tudományos elmélet nagyszámú terminus technikus-t tartalmaz, amelyek teoretikus vagy empirikus fogalmakat jelölnek és minden elmélethez tartoznak olyan fogalmak, amelyek explicit módon nem definiálhatók. Ezek az elmélet alapfogalmai, amiket az elmélet egésze mint rendszer, implicit módon definiál. Ilyen alapfogalom a magyarság előtörténetének kutatásában a – nem régészeti eredetű – nomád társadalmi forma feltételezése, aminek az elmúlt évtizedek régészeti eredményei és a sztyepei társadalmak kutatásának tapasztalatai ellentmondanak. A tudományos kutatás során egyre több olyan tény merül fel és számos olyan feltevés fogalmazódik meg, amelyet a korábbi felfogás talaján nem tudnak kielégítően megmagyarázni (Wartofsky, 1968., Fehér-Hársing, 1977.). Felmerül a szükségessége a társadalmi formák kutatásának, amit eléggé elhanyagolt az őstörténet írás, megelégedve az eddigi – Marxtól és Engelstől származó – felosztással. Ennek a felosztásnak a kibővítésére van szükség a régészeti eredmények ismeretében, mivel egy kontinensnyi terület – a Kárpátoktól Mongóliáig – sajátos gazdasági-társadalmi formájának nincsen helye benne. Ez a forma nem tartozik sem az ázsiai, sem a rabszolgatartó-sem a feudális társadalmak kategóriájába. Leginkább úgy jellemezhetjük mint földművelő, nagyállattartó – de nem nomád – feudális jellegű katonai demokrácia. Törvényszerűségeinek vizsgálata, rendszerének kidolgozása sürgető feladata a magyar őstörténet kutatásának.

IRODALOM

- Bátty Zs. (1930), A magyar ház eredete, *Néprajzi Értesítő* XXII. 65-83.
 Erdélyi B. (1977), Az építészeti alkotások etnikumjelző szerepéről, *Építés-Építészettudomány*, IX. 1977/4. 405-408.
 Erdélyi B. (1979), A kora középkori és kora Árpád-kori félig földbe ástott falusi lakóépületek feldolgozásának szegélylyukkartonra alkalmazott kódrendszere, *Építés-Építészettudomány*, XI. 49-54.
 Fehér, M.–Hársing L. (1977), A tudományos problémától az elméletig. Budapest.
 Kiss L. (1936), Földházak Szabolcs vármegyében, *Néprajzi Értesítő*.
 Ljapuskin, I.I.: Karnauhovszkoje poszelenie. MIA 62.
 Pletnyeva S.A. (1967): Ot kocsvij k gordam, Moszkva
 Rappoport P. A. (1975): Drevnyeriszkoje okilice, Leningrad.
 Szabó L. (1979), A Jász etnikai csoport I. (A jász etnikum és a jászági műveltségi Egység néprajza), kandidátusi értekezés. Szolnok, 1979.
 Trudae – Donszkij Araeologicseszkij Expedicii, Tom, II.
 Wartofsky, M. W. (1968), Conceptual Foundations of Scientific Thought. An Introduction to the Philosophy of Science. Macmillan, New York.

DR. BÁRDI LÁSZLÓ

ŐSI LOVASNOMÁD NÉPEK MAI NYOMAI BELSŐ-ÁZSIÁBAN

A *„Kőrösi Csoma Sándor Emlékév”* jó szakmai alkalmat kínált arra, hogy a nagy kutató tudományos örökségének szellemében próbáljuk folytatni a helyszínen az ő egykori kutatómunkáját.

Jómagam már egy évtizednél hosszabb ideje, tucatnál több belső-ázsiai utazással próbáltam gazdagítani e térségről birtokolt korábbi ismereteinket. Az ott folyó régészeti ásatások és a kapcsolódó antropológiai, összehasonlító néprajzi, valamint népzenei kutatások eredményeiről, az írott források elemzésének anyagai, továbbá a ma ott élő népek emlékezetében, szokásaiban és egész mindennapi életvitelében megfigyelhető ősi örökség nyomai szinte nélkülözhetetlen fontosságú háttérismeretet adnak a magyarság eredetkutatásához.

Maga Kőrösi közismerten úgy írta útjáról, hogy „elindultam nemzetem eredete felkeresésére”, de ilyen tételes célkitűzésre manapság kockázatos vállalkozni. Én magam is csupán azt a szándékot próbáltam körvonalazni, hogy nem szorosabban a magyarságnak, de az Ázsiából Európába, esetleg végezetül éppen a Kárpát-medencébe érkezett egykori lovasnomád népeknek az eredetét, gyökereit és esetleges mai nyomait próbálom az eddigieknél alaposabban megismerni. Nincs értelme, hogy a mai magyarság rokonait lássuk az Ázsiában, netán Belső-Ázsiában ma élő népek körében, legfeljebb arról lehet szó, hogy a mai magyarság ősei milyen kapcsolatban lehettek a ma ott élő népek őseivel.

Az eltelt hosszú évszázadok, sőt évezredek olyan genetikai továbbá nyelvi és egyéb meghatározó változásokat okozhattak az érintett népek körében, hogy zavar-talanul egyenes vonalú összefüggéseket botorság lenne keresni és elvárni. A természetes generációváltások, a történelmi sorsfordulók, a népek és egyes emberek kapcsolata/vérségi keveredése és többirányú egymásra hatása olyan törvényszerű változásokat hozott az idők során, ami miatt illúzió lenne egy határon túl feltételezni, sőt kimutatni a közvetlen kapcsolatokat. Ez alól Földünk legtöbb népe nem jelent kivételt, éljenek akár a mai Egyiptomban (amelynek arab népe ssége genetikailag sehogy sem kapcsolódik az ősi Egyiptom lakóihoz), vagy a mai Kelet-Európában (amelynek lakossága csak az ingatag legendákban kapcsolható a térség egykori géta-dák lakóihoz), de akár Közel-Keleten (amelynek a Bibliában megörökített lakossága az eltelt több mint másfél évezredes szétszórattatás természetes következményeként már csak a földrajzi lokális kontinuitásra hivatkozhat joggal).

Ugyanakkor az is természetes, hogy az eredettudat minden nép számára fontos tényező: erőt ad a megmaradáshoz, az összetartozás érzését és az önbizalmat növeli.

E fontos szubjektív elemeken túl azonban objektív szempontból is fontos, hogy minél pontosabban ismerjük eredetünk különböző összetevőit, a tényszerű adalékokat. Ezért szükséges, hogy az újabb generációkból se haljon ki soha a magyarság eredetkutatásának igénye, a nagy elődök ezirányú munkásságának folytatása.

Ehhez kívánta megtenni a maga hozzájárulását a budapesti székhelyű Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó (amely a „Turán” című, a magyar eredetkutatással foglalkozó folyóiratot is kiadja), amikor a magyarság és rokonnépeinek keleti gyökereit kívánta feltárni és dokumentálni a „Kőrösi Csoma Sándor Emléké” alkalmából.

A nagy terv minden kis részletét nincs elegendő hely ezúton bemutatni. Ennek legfontosabb része az a *dokumentumfilm*, amit a Kínai Televízió Speciális Programjának Produkciós Bizottsága forgat Belső-Ázsia különböző helyszínein történész-régész-néprajzos szakértők közreműködésével. A „Keleti Gyökereink” ideiglenes munkacím érzékelteti a mű tartalmát.

A konkrét együttműködés elvi kérdéseit, legfontosabb szakmai problémáit még 1998. augusztusában kezdtem egyeztetni Pekingben, majd ugyanezt folytattam az év októberében. A későbbi többnapos szakmai tervezés után végezetül 1999. februárjában rögzítettük Pekingben a végleges forgatási tervet, s ezt írta alá ugyanitt rendkívül ünnepélyes külsőségek közepette a M.Ö.K.K. két vezetője, Esztergály Előd és Böröczky Gábor.

A cél az volt, hogy kísérjük meg feltárni és a nagyközönség elé vinni azoknak a jelenlegi belső-ázsiai nemzetiségeknek az életét, szokásait, mindennapjait, akik az egykori lovasnomád népek leszármazottainak tekinthetők. Köztudott, hogy az európai történelmet átforgató népvándorlási hullámok, mindenekelőtt a Kárpát-medencéig eljutó hunok, avarok legősibb szálláshelye a Gobi-térség északkeleti része. Ugyane területen, valamint a népvándorlás történelmi országútja mentén számos olyan nemzetiség él, akik rengeteg néprajzi, népzenei, mitológiai emléket őriztek meg feltételezett őseikről, nem is beszélve a régészeti feltárások gazdag leletanyagáról.

Mindennek bemutatására nagyigényű programtervet állítottunk össze, amely vázlatosan a következő:

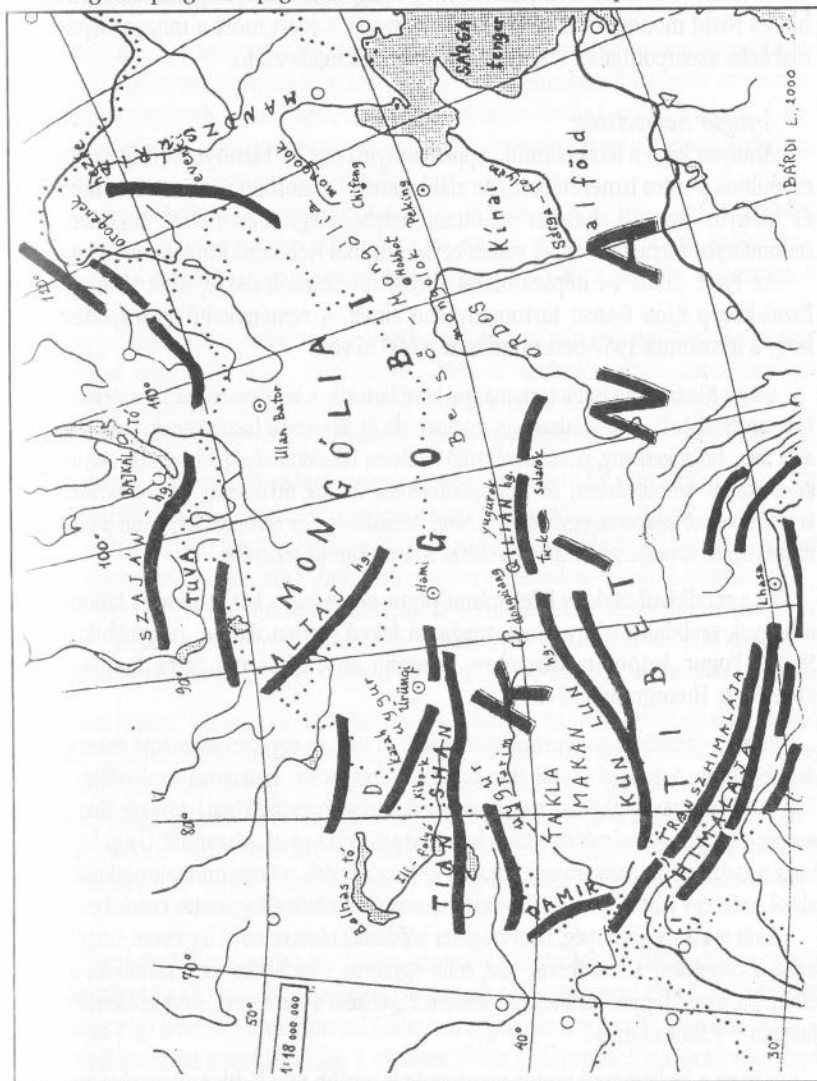
Északkelet-Kínában a Nagy Hingan hegység térségében élő *oroqen* és *ewenki* népek lakóhelyei (a Hulun-tó vidéke, Heihe, Ergun).

A hosszan elnyúló Belső-Mongol Autonóm Terület keleti peremén a *mongol* nemzetiség telephelyein, valamint a feltárt számos egykori nomád, főleg ázsiai hun lelőhelyen (Chifeng környékén, Zhaowuda, Balinzuo és Balinyou, a Dalai-tó környéke, Xilinhót), továbbá középső térségein (Hohhot és környékén, majd a Sárga-folyam óriási kanyarulatának, Ordosnak az északi tájain).

Közép-Kína északi területén, elsősorban Gansu tartományban, de a Qinghai-Tibet plató peremén az ott élő *yugur*, *salar*, *dongxiang* és *tu* nemzetiségek élő hagyatéka és antik tárgyi emlékei (Jiayuguan, Linxia, Zhangye, Xunhua, Tongren).

A kínai Távol-Nyugat, elsősorban Xinjiang területén az *uygur*, *kazah* és *xibo* népek anyaga (a Hami-oázisban, Ürümqi környékén, a Tian Shan völgyeiben és az Altáj déli lejtőin).

A forgatási program topográfiai áttekintését a mellékelt térképvázlat teszi lehetővé.¹

Ősi lovasnomád népek mai nyomai Belső-Ázsiában

A hatalmas igényű feladat érzékeltetésére szeretném az alábbiakban bemutatni az érintett nemzetiségek közül kettőnek a vázlatosságában is teljességre törekvő leírását. Ezt az indokolja, hogy hazánkban róluk csupán elnagyolt, gyakran pontatlan és hiányos áttekintések jelentek meg eddig (a „Turán” folyóirat elsőnek közölt hiteles rövid monográfiát róluk 1999 tavaszán), s ezért most a magyar nyelvű forrásközlés szempontjából tekinthető fontosnak a tájékoztatás.

A jugur nemzetiség:

Amilyen kicsi a lélekszámuk, éppen annyira nagy a bizonytalanság az eredetük és múltjuk pontos ismeretében. (Az alábbiakban elsősorban nem az ellentmondások és hiányos nyugati, hanem az ottani helybeli leghitelesebbnek tekintett kínai tudományos forrásművekkel vetem egybe korábbi helyszíni kutatásaim adatait.)

Az 1982. július 1-i népszámlálás 10.569 főt számolt össze, akik többségükben Észak-közép Kína Gansu tartományában élnek. A reménykeltő gyarapodást jelzi, hogy a létszámuk 1957-ben mindössze 4.600 fő volt

Gansu Kínának a kisebb tartományai közé tartozik, a területe csupán ötszörte nagyobb Magyarországnál, míg a lakossága mintegy két és félszerese hazánkénak. Jelentőségét az adja meg, hogy keskeny, hosszan elnyúló területén húzódott végig a legendás *Selyem Út*, a kelet-nyugat kereskedelem és kultúrák közvetítés fontos útja. Gansu tartományon keresztülvezető szakasza egybeesett a *Nagy Népándorlás* útvonalával, amin a hun, avar, türk és egyéb lovasnomád népek haladtak a távoli Európa irányába.

Ez a rendkívül csekély lélekszámú jugur népesség is két csoportra különülve él a hegyek szabdalta völgyekben, magasan fekvő medencékben: nagyobbik része a Sunan Jugur Autonóm Megyében, valamint ettől kissé nyugatra Jiuquan város közelében, Huangnibao környékén.

Jiuquan városának történelmi múltjából most csupán egyetlen eseményt érdemes röviden felidézni. A Nyugat Korai Han-dinasztia híres, sokat hadakozó uralkodója, Wu Di Kr.e.141-87 seregei itt ütköztek meg a hunokkal. A tehetséges ifjú kínai hadvezér, Huo Qubing meglepetésszerű győzelméért néhány hordónyi pálinkát kapott császárától. Ő úgy ítélte meg, hogy a győzelemért elsősorban a katonáit illeti az ajándék, s hogy mindannyiuknak jusson abból, ezért egy kútba öntette a folyékony elismerést a közös elfogyasztás érdekében.

A kút ma is megvan még, négyszögletes kőfalának támaszkodva figyeltem, hogy bugyog most is csendesen a hús forrás vize, mint egykoron; legfeljebb az alkoholfoka lett alacsonyabb, meg a hunok kerültek messzebbre. Egyébként a város neve is ezt az eseményt őrzi: Jiuquan = „Pálinka forrás”.

Még ez a kislétszámú jugur nemzetiség is tovább tagolódik anyanyelve szerint: a kínai nyelvészek besorolása szerint az Altái nyelvcsalád türk/török nyelvcsoporthoz

tartozik a jugurok nyugati, „yaohuer” („raohul”) ága, míg ugyanazon nyelvcsalád mongol nyelvcsoporthoz pedig az „engeer” („engle”) nevet viselő keleti ága.

A *jugur* nép (kínai kiejtése kb. „júkú”, s a szó jelentése a gazdagságukra utal); ismertebb a tibeti nyelvű elnevezésük, a „jugar”.

Valószínűleg *Kőrösi Csoma Sándor* is hallhatta, ezt a nevet olvashatta göttingai tanulmányai során, jóllehet bizonyára nem közvetlenül erről a nemzetiségről lehetett szó, hanem ismertebb és népesebb rokonaikról, az uygurokról/ujgurokról. A kettőt gyakran összecserélték a források, s az összetévesztéshez az is hozzájárulhatott, hogy a jugurokat gyakran „sárga uygurok”-nak is nevezik egyes művek.

Ez az elnevezésük, a „sárga uygur / ujgur” egyáltalán *nem* csúfnév, amit sértődötten fogadnak (ahogyan ezt sokan így vélik nálunk is), s a név *nem* utal genetikai különbségre sem, így például az eltérő sárgás bőrszínre sem (ahogyan erre a téves véleményre is van hazai szakirodalmi példa)!

A „sárga” jelző valószínűleg sokkal inkább függ össze történelmi múltjukkal, esetleges egykori törzsi vezető szerepükre. Távol-keleten a sárga az uralkodóra utaló szimbolikus szín volt. A „sárga uygurok” egyes hagyományok szerint a legjobban védett, legjobban elzárt hegyvidékre menekült *vezéri törzs tagjaiként* kapták, majd utódjaiként örökölték ezt a nevet.

A jugurok *eredete és története* annak alapján vázolható fel röviden, ahogyan ezt ők maguk ismerik. Ennek alapján eredetüket az ősi nomád uygur/ujgur néphez kapcsolják, akik az Erhun folyó völgyében éltek a Tang-dinasztia (618-907) idején. Amikor a kirgiz támadások rájuk zúdultak, több csoportra szakadva vonultak nyugat felé.

Ezek egyike a mai Gansu Tartomány legtermékenyebb részében, a hatalmas hegységek láncai között hosszan elnyúló „Hexi-folyosó” síkságain települt meg; őket *Hexi-ujguroknak* hívják, s egy ideig a korai tibeti Tufan királyság uralma alá kerültek.

A „Hexi-folyosó” a Nagy Népándorlás útvonalán fekszik. Az óriási térség egyetlen járható útvonala, egyfajta ősi, természetes országút; mint már szó esett róla, ez volt a klasszikus Selyem Út nyomvonala, de ezen vonultak végig a lovasnomád népek egymást követő hullámai is a füves puszták övezetének legkeletibb térségeiből nyugatra, egészen a Kárpát-medencéig.

(Maga a „hexi” szó csupán annyit jelent, hogy a „folyótól nyugatra”, s a klasszikus kínai értelmezés szerint a „folyó” a Sárga-folyamot, a *Folyót*, a kínai kultúra legendás bölcsőjét jelenti.)

Amikor később megerősödve külön kánságot szerveztek, s elfoglalták a térség egyik legjelentősebb városát, Zhangye-t, ahol ma is nagy számban élnek. Ettől kezdve a település régi nevééről, Ganzhou-ról *Ganzhou-ujguroknak* kezdik nevezni őket.

A továbbiakban a terület előbb a rejtélyes Xi Xia (= Nyugati Xia) királyság, majd a mongolok uralma alá került. Vélhetően ezekben a végletesen veszedelmesre fordult háborús időszakokban húzódott a hegységek legjobban elzárt völgyeibe,

lefolyástalan kis magaslati medencéibe a mai yuguroknak egyik legjelentősebb csoportja, akik éppen az elszigeteltségük miatt *rengeteg ősi hagyományt őriztek meg* mind a mai napig.

A yugurok többi csoportja a XI. század közepe és a XVI. század között fokozatosan egyre jobban beolvadt a szomszédos nemzetiségek közé, s Ming-dinasztia császárai (1368–1644) egy részüket az elnéptelenedett határvidékre telepítették.

Nagyjából ennek a folyamatnak az eredményeként alakult ki az egykori yugur törzsi népesség mai kettős tagoltsága: a már említett nyugati yugurok (az ótürk nyelv számos elemét, s ne feledjük: a magyar nyelvben is mintegy 5-700 ótürk eredetű szó van is megőrző) *yauhuer* nevezetű csoportja, valamint a keletebbre megtelepedettek (mongol nyelvet beszélő) *engeer* csoportja. Érdekes, hogy ez mára rendkívül lecsökkent létszámú kis népecske nem csupán nyelvileg osztódott két részre, hanem vallásilag is, mert előbbi csoportjuk az iszlám követője, keleti csoportjuk pedig a tibeti-mongol (a leegyszerűsítő köznyelvben lámaista) buddhizmust gyakorolja.

A Qing-dinasztia (1644–1911) próbálta kiterjeszteni s egyben megerősíteni a befolyását a yugurokra is, s ezért "hét törzs"-be sorolta őket, mindegyik élére egy törzsfőt jelöltek ki, majd egy nagyhatalmú közös vezért emelt mindannyiuk fölé. (Ez csak véletlenül esik egybe a honfoglaló hét magyar törzs és a vérszerződésről választott közös vezér számszerűségében azonos jelenségével.)

Ugyancsak a Qing-dinasztia rendelkezett arról is, hogy a yugur törzsek, mint híres lótenyésztők, évenként 113 lovat kötelesek beszolgáltatni, pontosabban teára cserélni. Később azonban elmaradt a tea, maradt a ló, mint egyfajta sajátos nomád hűbéradó.

A yugurok, éppen a többször emlegetett elzárt fekvésű szálláshelyeik miatt igen jól megőrizték ősi hagyományrendszerüket, szokásaikat. Nem csoda, hogy manapság a kínai kutatók "élő néprajzi múzeumnak" tekintik a yugurok lakta területeket.

Életvitelük mindennapjait, valamint életünk fontosabb állomásait most is számos hagyományos előírás szabályozza. A pásztorkodó yugurok rendszerint 3x5 méteres háromszög alapú és 2 méteres magasságú yurtasátorban laknak, amit belülről gerenda-alapzattal védenek a talajvíztől, s kívülről pedig vastag yak-bundákkal borítanak. A yurta jobb oldala a család mindennapi életének ad helyet, ez a főzés helye is. A bejáratnál szemközti rész a megbecsült vendég főhelye. (A leülésnek is sajátos módja él: először le szokás térdelni, majd a keresztbe kulcsolt lábfejekre ráülni.)

A yugur pásztortelepek, yurták megközelítésének is évszázadok során kialakult előírásai élnek. Így, aki lovon érkezik s a természeti körülmények, valamint az épített út hiánya miatt ez a leggyakoribb mód, már a messze távolban leszáll, nehogy megzavarja a család állatait. Fegyverét, töltényeit, de még a bőr-ostort, sőt húsfélét sem vihet be a yurtába. Aki vörös színű ruhát, köpenyt visel, vagy vörösese színű lovon érkezett, nem engedik be a yurtába, mert a buddhista yugurok hite szerint a "Haj Istene" visel vörös színű köpenyt, s ő ül vörösderecsken lovon.

Ez a színtabu már csak azért is érdekes, mert a környező han (= kínai) lakosságtengerben a vörös szín éppen hogy a kiemelten legkedveltebb szín: mind a mai napig: a szerencse és a boldogság színe. Az alapvető ellentmondás egyértelműen jelzi a két nép eltérő antik hagyományát.

A vendég érkezésekor a család legidősebb férfitagja üdvözlí, s vezeti be a yurta főhelyére. Távozáskor a vendég mindaddig gyalogszerrel marad, amíg a vendéglátója nem megy vissza a yurtába.

Ugyancsak sajátosan érdekesek az *esküvői* szertartás többnapos részletei, a kapcsolódó rituális énekek és hagyományos előírások. Ezek tömegéből csak egyetlen izelítő érdekesség: amikor a menyasszony elsétál a vőlegény yurtája előtt égő két kis tűzrakás között, a vőlegény egy kisméretű íjról három kicsi, hegy nélküli nyílveszőt lő feléje; ezt követően összetöri az íjat és a nyílveszőket, s a tábornútűbe veti azokat.

Temetési szokásaik is teljesen eltérnek a környékbeli népektől, s igen ősi nomád hagyományvilágra engednek következtetni. Az elégetés, az elföldelés és a "levegőbe temetés" mind külön rítusokkal rendelkezik. Ezek közül most (újra csak a helyszűke miatti kényszerhelyzetben) csupán egyikről röviden: a hátramaradott rokonság az elhunytat lefogja/lezárja a szemét és a száját, majd vajjal bekeni azokat és az orrlukait is. Miután tiszta ruhába öltöztetik, a halottat magzati helyzetbe hajlítják, karjaival átkulcsolják a térdét, s a fejét a térdére hajlítják. A tetemet ebben a helyzetben rögzítik is vászonszalagokkal, majd a szögletes koporsóba teszik, amit fehér lepellet takarnak be. Így hagyják még három napig a yurtában, hogy a rokonság és a barátok végső búcsút vehessenek. Ezt követően viszik a halottégetés hagyományos helyszínére, miközben különös gonddal figyelnek arra, hogy ekkor már ne találkozzék idegenekkel az elhunyt.

A yugurok azonban mindenekelőtt különleges *népzenejükről* ismertek. A pentatonikus hangskálára felépülő, ereszkedő dallamvonalú, többségükben kvintváltós népdalaiknak csak a Nagy Népvándorlás nyugati végpontjában, a Kárpát-medencében található rokona: a *magyar népdalokban*! Erről a rendkívül fontos tárgykörrel a 80-as évek második felétől jelennek meg kínai zenekutatók² tanulmányai, majd ennek nyomában magyar szerzők³ közlései. Az önmagában is óriási tárgykör kiegészítéseként csak egyetlen mozzanatra érdemes még külön is felfigyelnünk: a bölcsődalaikban olyan nyugtatószt ("beli, beli") használnak, amit a *nagyvilágon egyedül a székely bölcsődalokban és balladákban ismernek*.

A yugur népviselet és díszítőművészet számunkra oly ismerősnek tűnő stílusát, színvilágát a filmfelvételek majd várhatóan érzékletesebben mutatják be, mint a szürke és száraz szavak.

A xibe nemzetiség:

A kínai nyelvészek besorolása szerint a *xibe* (kiejtése kb. sibo⁴) nemzetség az altáji nyelvcsalád mandzsú-tunguz nyelvcsoportjának mandzsú nyelvi ágához tartozik. A

romanizált kínai átírás szabályai szerint gyakran *xibo* formában írják át a nevüket, sőt tulajdonképpen ez a gyakrabban előforduló forma, miután a kiejtéséhez is kissé jobban közelít.

A létszámuk emelkedő: míg 1957-ben mindössze 21.000, az 1982. július 1-i adatok szerint már 83 600 volt a létszámuk, sőt ez 1993-ra 172 000 főre emelkedett.

Egészen egyedülálló a *megtelepedésük különleges földrajzi rendje*: a xibe/xibo népet jelenleg Kína két, egymástól igen távoli pontján találhatjuk. Egyik részük Távol-Keleten, Liaoning tartományban, Shenyang (az egykori Mukden) városa környékén él. Másik, tulajdonképpen a nagyobb csoportjuk Kína legnyugatibb határvidékén, a Xinjiang Uygur Autonóm Területen belül, részint annak északi részén, valamint az Ili folyó völgyében Houcheng és Gongliu megyékben, majd még nagyobb tömegben az Ili Kazak Autonóm Prefektúráján belül a Qapqal Xibe Autonóm Megyében. Az azonos népcsoport keleti és nyugati szállásterülete egymástól még légvonalban is több mint 3400 km távolságra fekszik. E sajátos helyzet a szeszélyes történelmi idők sodrásában jött létre, ahogyan ezt a későbbiekben áttekintjük.

A *xibe/xibo* népet a kínai nyelvészek az *altáji* nyelvcsaládon belül a *mandzsutunguz* nyelvcsoporthoz *mandzsui* nyelvi ágához sorolják. Miután Xinjiang területén sokkal zártabb közösségekben élnek együtt, ezért itt sokkal jobban megőrizték nyelvüket, öltöztési, étkezési és életmódbeli hagyományait, mint az északkeleten szétszórta ősi rokonaik. Ez utóbbi térségekben évszázadok óta erős kínai (han) és mandzsui hatások eredményeképpen gyorsabb asszimilációs folyamat jellemzi létüket.

Korábban *saját írásrendszerük* is volt, de ez a Qing dinasztia létrejöttétől (1644) eltűnt. Három évszázaddal később (1947 körül) *xibe/xibo* értelmiségiek a mandzsui nyelvújítás során elhagytak néhány hangtani jelölést, s új betűket vezettek be a *xibe/xibo* nyelvbe. Ezt a *xibe/xibo* írást hivatalos nyelvként használták/használják az autonóm térségek közigazgatása során.

Eredetükről többféle változat is ismert, de ők önmagukat a korai kínai történelemből ismert, a határokon túli északi-északkeleti térségekben nomadizáló *xianbei*⁵ néphez kapcsolják, azok leszármazottainak tartják magukat. A *xianbei/sienpi* népnév hasonlóan az ázsiai antik nemzetségek többségéhez, tulajdonképpen gyűjtőnév: nem egyetlen, homogén embercsoportot jelölt, hanem valójában egy törzsszövetséget. A *xianbei/sienpi* népet a korabeli kínai krónikák a *hu* nemzetséghez kapcsolják, de amazok hovatartozását is többféleképpen értelmezik.

Gyakori az az álláspont, amely ezen a néven foglalja össze *általában* az ókori Kínától északra élő nem kínai népeket – ugyan az „északi barbárok” elnevezést máskor és másokra is alkalmazták –, másrészt ugyanakkor az *ázsiai hunok*, a *xiongnu* nép *előtti* közös (ős-) nemzet szűkebb és tágabb értelmű elnevezéseként is előfordul. Ezen belül különösen gyakran használják egyik legfontosabb csoportjukra a „*donghu*” (= „keleti hu”) elnevezést.

A bizonytalanságot, részben ellentmondó helyzetet jelzi, hogy van olyan kínai történelmi atlasz is, amelyik a *donghu* népet *korábban* datálva, időben *megelőzve* szerepelteti az ázsiai hunoknál, mai adatainkkal megegyezően, a kínai történelem Tavaszi-Ősz Korszakában (Kr.e. 770-476 között).

Ugyanakkor olyan adatolást is ismerünk, amely az ázsiai hunokkal, a *xiongnu* néppel *egyidejűleg* szerepelteti őket a Hadakozó Államok korszakában (Kr.e. 475-221 között).

Megjegyzendő, hogy mindkét említés a *donghu* népet következetesen a hunoktól keletre lokalizálja.

Az ősi *xianbei/sienpi* nép a manapság leginkább elfogadott nézet szerint a *donghu* nemzetség egyik legjelentősebb ága volt, s szállásterületük a mai Kína északkeleti részén, a Nagy Hingan hegység lejtőire terjedt ki. Az *ázsiai hunokkal* változó jellegű kapcsolatokban álltak az évszázadok folyamán, sokan a *rokoni* összefüggéseket is feltételezik közöttük.

Kr. u. 89-ben, amikor az átmenetileg meggyengült *északi hunok* egy ízben vereséget szenvedtek a Késői (Keleti) Han dinasztia csapataitól, nyugatra húzódtak, s korábbi területeiket átengedték a *xianbei/sienpi* törzseknek. Azok néhány évtized alatt úgy megerősödtek, hogy pár évre (Kr. u. 158-167 között) egy hatalmas, bár rövid életű törzsszövetséget hoztak létre. Ez azonban sem szervezettségben, sem szilárdságában nem érte el a hun törzsszövetség mértékét.

Ezt követően egy részük délre húzódott egészen a Sárga-folyóig, ahol lassan beolvadtak a kínai demográfiai tengerbe, de az is jellemző, hogy több kínai uralkodó dinasztia létrehozása is a nevükhöz fűződik.

Másik csoportjuk nem távolodott el ősi északi/északkeleti szállásterületükről, s *őket* tartják a mai *xibe/xibo* nemzetség őseinek

E rövid ismertetésbe nem fér bele minden fontos történelmi adalék közlése, miután azonban a magyar szakirodalomban kevésbé ismert kérdéssről van szó, legalább annyit szükséges megemlíteni, hogy a korai kínai történelem „*Tizenhat Állam*” elnevezésű időszakában (Kr.u. 304-439 között) az anarchikus széttagoztság volt a jellemző, amikor a nomád népek szerepe különösképpen megnőtt.

A korszaknak nevet adó tizenhat állam lényegében *mind nomád* államalakulat volt. Közülük két tisztán *hun* (xiongnu) állam, s egy vegyes xiongnu/han (*hun-kínai*), továbbá öt *xianbei/sienpi* állam létezett. Kína hosszú történelmében ez volt az utolsó fázis, amikor az ázsiai hunok jelentősebb önálló szerepet tölthettek be a legősibb legeltető- és szálláshelyük térségében.

A „*Tizenhat Állam*” rövid ideig tartó önálló államiságát követően a mai *xibe/xibo* nemzetség *ősei* további évszázadokig változatlanul a mai északkelet Kína területén éltek, nagyjából a mai Jilin tartományban. Amikor a XVII. század közepétől a terület mandzsui lakosságából emelkedett ki az uralkodó Qing-dinasztia, a több évezredes kínai császárság legutolsó uralkodócsaládja 1644–1911 között, ők

hoztak olyan rendelkezéseket, amelyek a mai különleges *xibe/xibo* településrendet, vagyis ugyanannak a népnek a kettészakítását és egymástól több ezer kilométeres távolságra történő letelepítését eredményezték.

A XVIII. század közepétől Kína távol-nyugati területein, a Junggar (Dzungar) medencében, valamint a mai Xinjiang Uygur Autonóm Terület északnyugati zónájában, elsősorban az Ili folyó völgyében nemzetiségi lázongások törtek ki. Az itt lakó *junggar* törzs, a cári Oroszország bátorításával, sőt fegyveres támogatásával önálló királyságot kívánt létrehozni. A Qing-császárok egyrészt e törekvések ellen-súlyozására, másrészt a nem igazán megbízható *xibok*at is megfékezendő, elrendelték egy részüknek az áttelepítését.

Ez 1699-től három hullámban zajlott le 1764-ig, amikor ezernél több *xibe/xibo* tiszt és katona, valamint több ezer családtagjuk, rokonuk és barátaiuk társaságában kelt útra.

Több mint egy éves, pontosabban tizenhét hónapos, rendkívüli nehézségekkel hosszú vándorlás után érkeztek meg a távoli Ili-folyó térségébe. Attól az évtől mind a mai napig megünneplik a *xibe/xibo* emberek a Nyugati Vándorlás Ünnepe ("xiqian"). Ezt mindig a negyedik holdhónap tizennyolcadik napján ülik meg. E napon mindenki a legszebb ruháját húzza fel, s előkerülnek az ősi hagyományos hangszereik, s vidáman járják a viharos ritmusú *beile'en* táncot: a leányok pajkosan rázzák a vállukat, a fiúk pedig lépteikkel utánozzák a totyogó kiskacsákat. Az ünnepség során áldozatokat mutatnak be őseiknek, régesrég dalokkal emlékeznek a számukra sorsfordító eseményre.

Ez a nagy lakossági áttelepítés az előzménye és oka annak, hogy a *xibe/xibo* nemzetiség jelenleg Kína két ellenkező, egymástól oly távolra eső területén található.

Ahogy már erről szó esett, elsősorban a távol-nyugati, a mai Xinjiang területén élő *xibe/xibo* lakosság őrizte meg jobban ősi hagyományait. Ezek alapján jobban lehet visszakövetkeztetni egykori feltételezhető nomád őseikre, egyben vélelmezhető rokonnépeikre is, a *xianbei/sienpi* és a *xiongnu/hun* törzsekre, mint ahogyan ezt a távol-keleten maradt és a mandzsu, kínai beolvadásnak jobban kitett *xibok* mai lakóterületén lehetne.

A *xibe/xibo* nép hosszú generációk óta a vadászat és a halászat mesterségéből élt, amit szinte művészi színvonalra fejlesztettek, s ezzel összefüggésben a lovaglásnak és íjászatnak is mesterei. Szokásaik, hagyományaik is jórészt ezekhez kapcsolódnak.

Jellegzetes körvadászataik alkalmával a vadászok hatalmas gyűrűbe fogják az el-ejtendő vadakat. Ez nem csupán az élelem megszerzését célozza, hanem egyben a *xibe/xibo* törzs egységét is szimbolizálja. A vadászatok gyakran több falu lakosságára is kiterjednek. Őseiktől örökölt hagyományként kiváló jártassággal kezelik a nyílat és a hajítódárdát, s ezért rendszerint gazdag zsákmánnyal szoktak hazatérni. Ebből a *xibe/xibo* társadalom ősi törvényei szerint *egyformán* részesedik mindenki, ifjú és öreg, vadász vagy otthonmaradt beteg, sőt még az arra járó idegen is részesedést

kaphat. A *xiboknak* ugyanis az a hagyományos véleménye, hogy az elejtett állatok a természet ajándékát jelentik, ami mindenki tulajdona, nem csupán keveseké. Az egykori nomád népek magas fokú erkölcsi értékrendjére tudunk következtetni az ilyen gondolkodásmódból és gyakorlatból. Az egyenlő részesedésből csupán egyetlen kivétel az állat feje és patája, amire jutalomképpen rendszerint az elejtő vadásznak van előjoga.

Miután a nyíl és az íj használatának hosszú történelmi múltja van a *xibok* körében, így számos szokásuk és hagyományuk is ezekhez fűződik. Az V. században az őseik még Kínától északkeletre éltek, a jelenlegi Belső-Mongólia területén. Már annakidején is vadász-halász életmódot folytattak, s az íj és a nyíl a túlélés fontos eszközeit jelentették számukra. Különösen nagy súlyt helyeztek a lóhátról történő nyilazásra. Már a kisgyermek is csaknem egyidőben kezdte járni és lovagolni tanulni, s mielőtt már elég erősek voltak az íj felajzásához, a nyilazást is kezdték tanulgatni. A régmúltban, amikor fiúgyermek született, a büszke atya kicsi íjat és nyílat függesztett fel az ajtón lógó vörös szőnyegre. Úgy hitték, hogy ez majd segíti abban, hogy igazi férfi, egyben derék harcos legyen felnőttkorára. Néhány helyen ezt még azzal is megtoldották, hogy az apa a fiúgyermekét tizedik születésnapjára igazi íjjal ajándékozta meg, amit rugalmas szilfából készített, s a húrját pedig egy ökor szívós inszalagjából.

Az íj és nyíl hasonló megkülönböztetett szerepet töltött be békésebb társadalmi események alkalmával is. Ha egy ifjú szeretett volna imponálni a kiválasztott leányszónak, ezt rendszerint az íjászaton keresztül tette meg egy nyílvessző kilövésével, s ha viszonzásra találtak az érzelmei, akkor a leány válaszképpen ugyanabba az irányba nyilazott. Az íj és a nyíl így egyfajta párválasztási szimbólumot is jelentett, vélhetően egymás megvédelmezésének a hangsúlyozását.

A *xibe/xibo* falvakban általában van nyíllövésre kijelölt pálya, s mindig van néhány híres íjászuk, akivel büszkélkedhetnek, mint közösségük kiemelkedő értékű tagjaival. A múltban a férfiak szinte minden szabadidejüket a különféle íjász céllovó versengésekkel töltötték el. Maga a céllovó pálya igen egyszerű: mindössze egy nyílt térség, a közepén felállított céllal. A céltáblát rendszerint két pózna között feszítették ki, s kék, sárga, zöld, fekete, bíbor és vörös vászonból formált koncentrikus körök alkották; a középső kör mindig vörös. Néha madárijesztő-emberfigurát is használtak célpontként.

A versenyeken most is minden épkézláb személy részt vesz, s az azonos létszámú csapatokat életkor szerint állítják össze. Magát a célgyűrűket 80, 100 sőt 240 lépésre helyezik el. Az egyéb részletek és szabályok helyenként és időről-időre változnak, így vannak álló testhelyzetből és lóhátról történő íjászversenyek is.

Számos helyen a *xibok* még most is megőrizték a nomád vadásztársadalom szokásait. A mai íjászversenyek díját általában egy juh vagy ökor jelenti, amit a veszteseknek kell állniok. A győztesnek végezetül egy nyílat kell lőnie az állat fejébe a győzelme hangsúlyozására, jóllehet a trófea nem csupán őt illeti meg. Az állatot áldozat rítus kíséretében főzik meg egy nagy üstben, mindjárt ott a helyszínen, s

abból mindenki kap kóstoló adagokat, még a vesztesek is. Ez a sajátos szokás esetleg támpontot ad a híres hun üstök feltételezett többféle rituális céljának a tisztázásához is.

A *xibok* számos helyen használják még az ősi "búgó nyilat", "füttyülő nyilat"; ez közismerten úgy készül, hogy a nyílhegy oldalain lyukakat hagynak, néha még csontgyűrűt is húznak fel mögé, s ez a levegőben szállva sípoló, búgó hangot ad.

Ismeretes a legrégebb kínai krónikákból, hogy Maotun/Mode, az ázsiai hun birodalom első megteremtő uralkodója is ilyen búgó nyílvesző kilövésével adta meg a jelet a harcosainak, hogy hová kell nekik is lőniük. Tulajdonképpen így számolt le apjával is, de ez már egy másik történet.

A *xibe/xibo* falvak jelenleg is – az eredeti nomád életmód hagyományait követve – olyan helyeken találhatók, ahol bőséges a fű és elegendő a víz. Ilyen helyeken átlagosan száz-kétszáz családi háztartás tartózkodik. Ezt általában vert vagy döngölt agyagfal keríti körbe, ami pár kilométertől akár húsz kilométeres hosszúságig is elnyúlik, hat méter körüli átlagos magasságával kellő védelmet nyújt. Manapság ennek már egyre csekélyebb a közvetlen gyakorlati haszna, de jól jelzi az egykori települési tradíciókat, amikor még valóban fontos védelmi célokat szolgáltak. Néhol lőrések is tátognak a falon, bár a sebesen surranó nyílveszők helyett mostanában inkább csak kíváncsi tekintetek kandikálnak kifelé: ugyan, ki ez az idegen, aki ide tévedt közénk, ezekre a távoli vidékekre?

A kis településeken belül az egyes házakat, udvarokat is falakkal kerítik körbe. Figyelemreméltó, hogy a főbejárat *mindig délre* nyílik, ahogyan az eredeti szállásterületeik nomád jurtáinak bejárata régen és most is.

Az a tetszetős „magyarázat”, amely szerint ennek az volt a fő oka, hogy az ébredéskor a sátorból kilépő emberek első pillantása essen a Napra, minden földi élet forrására (akit éppen ezért számos természeti nép isteni tiszteletben részesített), valószínűleg nem helytálló. Vélhetően inkább a nomád népek nagyfokú gyakorlatias gondolkodásmódja (több fényt, nagyobb meleget) érvényesült ebben, ahogyan manapság is a déli fekvésű lakások építésében.

A családi háztartások rendszerint többgenerációsak, ahol a legidősebb férfi családtag megfellebbezhetetlen tekintéllyel rendelkezik. Amíg az apa él, a fiaknak nem szabad megbontaniuk a családi egységet, s elhagyniuk a közös háztartást.

Lehetetlen újra nem utalni az ázsiai hunok egykori hasonló szigorú törvényeire, amikor például a hun-kínai dinasztikus házasságok felbomlását követően nem engedték a fiúgyermeket az anyjukkal eltávozni. A fiúgyermek potenciális harcos, aki *nem hagyhatja el a családját* még ilyen kivételes esetben sem (v.ö. Hunhay, a déli hunok utolsó uralkodója és hitvese, Wang Zhaojun kínai hercegnő hasonló konfliktust tükröző híres klasszikus esetével).

A *xibe/xibo* családszerkezet még a mai világban is igen szigorúan felépített hierarchikus rendet követ, ahol az idősebbeknek és a fiatalabbaknak egyformán meghatáro-

zott kötelezettségeknek kell megfelelniök. Korábban a nagycsaládok fejeiből álló tanács, a „*hala*” hozott megfellebbezhetetlen határozatokat a teljes törzs számára.

A *xibe/xibo* nemzetiség eredendően többistenhívó volt, s mindenek felett a természeti jelenségek részesültek megkülönböztetett tiszteletben. Állataik és otthonaik oltalmazó istenségeinek is gyakran mutattak be áldozatokat. Ezzel kapcsolatosan samanisztikus hiedelmek is voltak: isteni elrendeltetésű közvetítő személyektől remélték a túlvilági hatalmak segítségét. A buddhizmusnak is akadnak hívei közöttük.

Egyben azonban megegyeznek az eltérő vallási elveket vallók: őseik nem egyszerűen elhunyt személynek számítanak, hanem valóságos isteni tisztelettel és kegyes áldozatokkal kéri a közbenjárásukat, hogy oltalmazzák a túlvilágról is az e világon maradt családtagjaikat. Ennek megerősítésére hagyományos áldozati felajánlásokkal adnak nagyobb nyomatókat: minden márciusban halat, s minden júliusban dinnyét helyeznek el a sírokhoz, vagy az ősök emlékét méltóképpen őrző más helyekhez.

Napjaink kedvezőbb körülményei a *xibo/xibe* nemzetiség létszám-növekedéséhez vezetnek, ugyanakkor viszonylag elszigetelt, félreeső megtelepedésük miatt régi hagyományaik sincsenek annyira kitéve a modern életmód lassú, de biztos pusztító hatásának.

¹A kovásznai „10. Körösi Csoma Sándor Napok” tudományos ülésszakán elhangzott tájékoztató előadás óta lezajlott a dokumentumfilm forgatása. A helyszínen felmerült számos probléma, előre nem látható akadály ellenére is lényegében sikerült a tervezetet megvalósítani. A film technikai szerkesztési munkálatai, utószinkron felvételei 2000-ben várhatóan befejeződnek.

²Elsősorban Zhang Rei s még inkább Du Yaxiong professzor neve érdemel említést. Du Yaxiong eddigi öt kötete és csaknem száz dolgozata különösen értékes vizsgálatokról ad számot; szakmai hitelességüket növeli, hogy a kínai helyszíni gyűjtések mellett párhuzamos magyarországi vizsgálatokat is végzett (1988-ban Baranya és Tolna megyében, 1989-ben pedig Belső-Ázsiában folytattunk közös helyszíni gyűjtéseket, elemzéseket).

³A legelső közlések Bárdi Judit és Bárdi László, majd Kiszely István nevéhez fűződtek. Napjainkra Csajághy György sokoldalú és rangos vizsgálatai kerültek az élvonalba.

⁴Az itt ejtendő „s” hang a kínai nyelvben használatos két „s” mássalhangzó közül az ún. palatális zöngétlen réshang (a nyelv vége a hangképzés során az elülső szájpadláshoz közelít); a szóvégi „e” kiejtése teljesen távol áll a magyar nyílt „e” hangétól: a száj csak félig nyílik kerekre, s a nyelv vége kissé hátrakanyarodva emelkedik fel, de nem ér a szájpadláshoz (hasonlóan a román nyelv „ă” hangjának kiejtéséhez).

⁵Kiejtése megközelítően „sienpei”, ahol az „s” ejtése a *xibe/xibo* népnév kiejtéséhez fűzött rövid fonetikai magyarázat szerint történik; a „pei” szótag, a két magánhangzó ellenére, gyakorlatilag egy szótagra rövidül: romanizált átirásban e nép nevét legtöbbször „sienpi” / „sienpi” formában írják.

A MAGYAR NÉPZENE ŐSRÉTEGÉRŐL ÉS NÉHÁNY ŐSI
HANGSZERÉRŐL¹

Előljáró gondolatok...

A magyarság ősi zenéje szoros kapcsolatban áll az őstörténetével, miként minden más nép esetében is így van ez. A népzenei összehasonlító vizsgálatok komoly segítséget nyújtanak a magyar őstörténet kérdéseinek tisztázásához. Az a kép ugyanis, mely mára a magyarság őstörténetéről kialakult, sajnos távolról sem tökéletes, sőt: meglehetősen ellentmondásosnak látszik annak számos részlete.

Napjainkban a magyar őstörténet kérdései után érdeklődők tábora nőttön nő. Ez önmagában igen öröndetes tény, hiszen egy nép őstörténete voltaképp önazonosságának igazolása, valamint nemzettudatának lényeges és alapvető részét képezi. Sajnos azonban az érdeklődők széles tábora nehezen igazodik el (a magyarságot érintő) számtalan féle őstörténeti "irányzat" rejtelmek között.

Ha a magyar őstörténet igen bonyolult kérdéskörét rendkívül "sarkítva" szemléljük, úgy azt látjuk, hogy vannak benne olyan elemek, pontosabban irányzatok, melyek a fantázia szüleményei.

A fantáziadús szerzők jóindulatát, s a magyarság iránti elkötelezettségét senki sem vonja kétségbe, ám az így létrejött elméletek közt valóban sok az őstörténeti "csodabogár".

Vannak azonban olyan megállapítások, melyeket a hivatalos (írott) őstörténet kutatás a képzelet birodalmába utal, noha igazak, vagy abszolút értelemben igen közel állnak az igazsághoz.

Végezetül az előző két csoporttal szemben töretlenül létezik a magyarság *alapvetően finnugor eredetét hirdető*, s csaknem kizárólagosan a nyelvtudomány egyoldalú eredményeinek alárendelt szemlélet, melynek egyre több ellenzője van éppen azért, mert a többi tudományág nem, vagy igen kevésbé támogatja.

A magyar őstörténet kutatás azonban – éppen a kérdések összetett volta miatt – csakis a különféle, és minél szélesebb körű tudományos vizsgálódást igényli, mégpedig úgy, hogy egyik tudományág se legyen alárendeltje a másiknak. Ahol azután a legtöbb, egymástól eltérő tudományág vizsgálati eredményei egybeesnek, vagy átfedést mutatnak: arra kell keresni az igazságot.

S itt van igen fontos szerepe az összehasonlító népzeneatudománynak, melynek keretein belül ugyanolyan szerepet érdemel a különféle népi hangszerek vizsgálata is. Sajnos azonban az egyes magyar népi hangszerek *keleti* eredetével (néhány óvatos megfogalmazáson túl) eleddig vajmi keveset foglalkozott a zenekutatás. A szakiro-

dalom a magyar népi hangszereket többnyire más – európai – népektől való átvételének tartja, vagy legalábbis azt sugallja. Pedig ez valószínűleg komoly tévedés, melyben a jól megszokott, és sok mindenre alkalmazott "úgy vettük át" megállapítás öltött testet.

Az énekelt dallamok párhuzamainak keresése – inkább csak az érdeklődés szintjén, ám természetesen finnugor irányba – már viszonylag korán, a múlt század első felében megkezdődött. (Reguly Antal 1843–1846 közt gyűjtött vogul dallamai.)

Később a magyar zenekutatás figyelme – Bartók és Kodály nyomán – a finnugor cseremiszek illetve a szintén Urál-környéki csuvas-törökök felé fordult. Túlzás nélkül elmondható, hogy a Volga-Káma környéke ma is megkülönböztetett figyelmet élvez, pedig már Kodály és Bartók utalásaiból világosan kiderült, hogy – az egyébként valós – cseremis, illetve a különféle uráli török, valamint a szórványos és kevésbé jelentős egyéb finnugor népzenei párhuzamokon túl a "szalak" Közép-Ázsiáig vezetnek. (Nem kizárt, hogy még távolabb is felbukkanhatnak hasonló dallamok, illetve dallamszerkezetek.)

Éppen ezért ideje volna már túllépni az uráli tájak búvkörén, s onnan keletebbre fordulni, Közép- és Belső-Ázsia irányába, de nem feledkezve meg a *Kaukázus* vidékéről sem...

Csak így lehet elkerülni az egyoldalú eredményekből következő egysíkú megállapításokat. A szélesebb körű zenei összehasonlító vizsgálatok ugyanis komoly és jelentős szerepet játszhatnak azon kérdés megválaszolásában, melyet oly sokan feltekintek már: *Kik vagyunk mi magyarok, s honnan jöttünk?*

*

A magyar nép finnugor származásával kapcsolatos (Sajnovics, Hunfalvy, Budenz és mások által felvetett) első gondolatok térhódítása óta, ezen a téren alapjában véve nem sokat változott a "hivatalos" őstörténet kutatás iránya és szemlélete.

Az ún. finnugor elméletet nyelvi párhuzamokkal támasztották alá. Ezen kívül gyakorlatilag igazán lényeges tények – más tudományágak eredményei – ezt kevésbé támogatják, jöllehet, voltak és vannak ilyen irányú törekvések.

Nem erősítik a finnugor származást többek közt az antropológia, a folklór, ezen belül is a népmesék, mondák kutatásai eredményei. Más mutatnak a gasztronómiai párhuzamok (Cey-Bert Róbert kutatásai), melyek a magyar és a közép-belső-ázsiai konyhák közt fennállnak. Nem illik a finnugor képbe a régi magyar harcmódor, fegyverhasználat és hiedelemvilág sem. Mások az ősi temetkezési szokások, díszítő-motívumok, hogy csak néhány tényről említsünk. A népzenei kutatás is igen kevés érvet sorakoztat fel a magyar-finnugor zenei összefüggések terén. Annál érdekesebbek viszont a magyar és a türk népek, illetve az egyes hajdani lovas-kultúrák leszármazottainak népzenei összefüggései.

I. NÉPDALOK

A szűk hangterjedelmű magyar népdalokat többen finnugor eredetűnek tartják. Ez a dallamvilág a magyar népzene viszonylag kis rétegére jellemző. A magyar népdalok ősi rétegeihez tartozó többségi dallamvilág a pentaton dallamszerkezethez kötődik, mely a közép- és belső-ázsiai népek felé mutat.

a.) A trichord (dó-re-mi) dallamok a finnugor népek zenéjének egyik lényeges sajátossága. Ez a hangrendszer alig-alig mutat fel párhuzamokat a magyar népzeneben. Jobbára a gyermekdalok közt fordul elő (pl. *"Bújj, Bújj, itt megyek..."*).

1. *"Bújj, Bújj, itt megyek..."* magyar népdal

2. Mordvin dallamrészlet

(Vikár 1975. 313. nyomán)

Az egyes magyar gyermekdalok trichordja nyilvánvalóan életkori sajátosságokhoz kapcsolódik, és nem tévesztendő össze a finnugor szertartásdallamok trichord dallamszerkezetével (2. példa). Ebből adódóan az egyes magyar gyermekdalok trichord dallama nem valószínű, hogy finnugor eredetet tükröz. A gyermekdalok mellett trichord hangsora van még 1 "lucázó" szokásdallamnak, 2 siratónak és 1 csángó baladának. Ez utóbbiak hangsora azonban vendéghangokat is tartalmaz (V.ö: Vargyas, 1981. 47.). Ez az igen minimális előfordulás kevés ahhoz, hogy egy esetleges finnugor eredet kérdése felmerülhessen. A trichord szerkezet ugyanakkor előfordul a világ sok népének zenéiben, többek közt vannak ilyen oszmán-török dallamok is. Néhány más népdalunk tartalmaz ugyan trichordra emlékeztető dallammotívumokat, de ezek a dalok minden esetben más hangrendszerbe tartoznak (pl. pentaton, pentachord). Ilyen dalunk a *"Szivárvány havasán..."*, mely pentaton dallam. E népdalnak Kodály megtalálta a cseremiszi párját, de a magyar népdalnak megfelelő rokon dallamok előfordulnak Belső-Ázsiában is, pl. a legkeletibb türk népeknél (ujgurok, jugarok).²

3. A *"Szivárvány havasán..."* magyar népdal cseremiszi és belső-ázsiai variánsai.

a-val jelölt dallam: *"Szivárvány havasán..."* magyar népdal

b-val jelölt dallam: cseremiszi népdal R. Lach nyomán Kodály összehasonlításában (Kodály - Vargyas 1987. 35.)

c-val jelölt dallam: *"A szerelmes dala..."* uigur népdal részlete Du Yaxiong nyomán (Du 1984. 16.)

d-val jelölt dallam: *"Hontir Chen balladája"* jugar népdal Csajághy György összehasonlításában.

Az ún. trichord maggal rendelkezik – más hasonló dallamokkal együtt – a *"Taraszi szél vizet áraszt..."* c. közismert magyar népdal is, mely viszont – az egyetlen alsó "szó" hang előfordulásától eltekintve – végülis moll pentachord hangsorral bír, dacára annak, hogy az első sor dúr érzetet kelt. (E dal hangsora legalábbis egy különleges "határeset" a dúr hexachord, illetve a moll jellegű pentachord között.)

4. *"Taraszi szél vizet áraszt..."* magyar népdal

Ta-ra-szi szél vi-zet á-raszt...

A hasonló dallamokkal kapcsolatosan feltételezik, hogy egy ősi finnugor ún. "trichord mag" valamilyen (török?) hatás következtében bővül ki. Ez a feltételezés azonban teljességgel bizonyíthatatlan. Egyszerűen ténykérdés az, hogy ezek a dalok

pentaton, pentachord, stb. hangsorral rendelkeznek, s olyan stíuselemeket is tartalmaznak, mint a recitálás, melynek járulékaként a hangismétlés (repetálás) is megjelenik. Ez a megállapítás nem az egyes pentaton, pentachord, stb. dallamok bizonyos típusainak trichord gyökereit – tehát ez esetben a zenei fejlődés folyamatát – vonja kétségbe. Pusztán arról van szó, hogy a magyarság „finnugor eredete” nem bizonyítható a trichord és a trichord maggal rendelkező dallamvilágon keresztül.

Ha ugyanis például a a trichord magú pentaton dalútípus a török-finnugor kultúra találkozásának a tipikus terméke lenne, akkor a finnugor eredetűnek mondott magyarság pentaton dallamvilága meghatározóan trichord „alapra” épülne. A trichordra épülő pentaton dallamok az ötfokúság egy különleges csoportjába tartoznak (szekund pentaton, v.ö: Du 1994.). Ezekhez hasonlóak az egyes trichord maggal rendelkező, s az ötfokúság felé mutató tetraton dallamok is, melyek Belső-Ázsiában is előfordulnak. A magyar népzene ősrétegét meghatározó pentatónia típusa az ötfokú skálák más csoportjába tartozik egyéb meghatározó jellegzetességekkel – kvintváltás, stb. – együtt (Kvart-Kvint pentatónia. V.ö: Du 1994.).

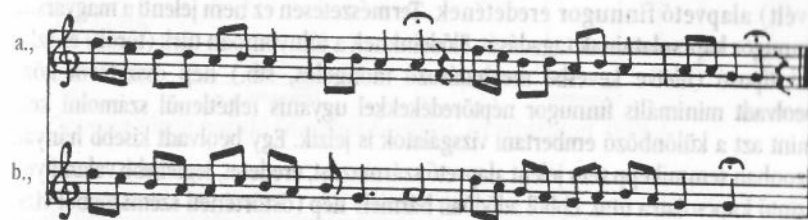
A magyarság dallamvilágának ősrétege tehát nem valamiféle „török hatás” eredménye, hanem olyan stíuselemeket és jegyeket hordoz, melyek egy töről fakadnak Közép- és Belső-Ázsia zenéjével, ez egyben eredetűnkre is utal. Pontosan ezt mutatják pl. a különböző típusú pentaton dallamaink, köztük a viszonylag kevés számú, trichord „maggal” rendelkező népdallal. Igen jó példa erre a már bemutatott „Szivárvány havasán” c. népdal, s annak a finnugor (cseremis) és belső-ázsiai dallamvariánsainak összehasonlítása. A magyar *Szivárvány havasán* és változatainak vizsgálatánál jól látható, hogy az uigur dallam a magyar dal első és második sorának felel meg, míg a jugar népdal a harmadik és negyedik sor rokon dallama. Az uigur és jugar dallamok a magyar népdal egészének közeli variánsát adják. Ugyanakkor világosan látszanak a dallami összefüggések a cseremis változat és az uigur, illetve a jugar népdalok közt is. A magyar és belső-ázsiai dallamok láthatóan közelebbi rokonságot mutatnak, mint az a cseremis-magyar összehasonlításánál tapasztalható. A közelebbi, illetve a távolabbi hasonlóságok alapján lesűrízhető az a következtetés, hogy a cseremis változat török (ötürk) népzenei hatás visszatükröződése. A magyar népdal sorainak az uigur és a jugar népdalokkal való feltűnő hasonlósága alapján viszont túlzás lenne a magyar dallamot valamiféle zenei hatás eredményének tulajdonítani. Ez a népdalunk kétségtelenül ősi örökségünk, és pentaton zenei világunk közép- és belső-ázsiai eredetére utal.

Az obi-ugor (hanti, manyisi) ősi dalokban szintén megtalálható a trichord és más kis hangterjedelmű, néhány motívumból építkező dallamvilág. Emellett a hanti zene több, a manyisi kevesebb hétfokú dallamot tartalmaz; ezzel együtt a kromatika is előfordul. A nyelvtudomány megállapítása szerint az obi-ugorok a legközelebbi rokonainak lennének. Ezt – úgy tűnik – a zenei vonatkozások nem támasztják alá. Az obi-ugorok medve énekeinek sincs nyoma a magyar népdalok közt. A medve- s más kultikus dalok

dallamvilágát néhányan párhuzamba állítják a szűk hangterjedelmű magyar népdalokkal. Ennek ellenére nekünk nincs medve-énekünk. Annál inkább van pályánk mely előfordul egyaránt a népdalaink szövegeiben és a díszítőművészetünkben is.

b.) Szabolcsi Bence és mások rokonságot látnak a magyar siratóénekek, valamint az obi-ugor kultikus és egyéb dalok közt. Többek közt Szomjas-Schiffert György is utal Szabolcsi megállapítására: „...(*magyar*) népzene kettős archaikus, de legalább néprándorlaskori örökséget hordoz: egy ritusdallamokban kikristályosodott finnugor örökséget, mely nyilván egy ősrégi kisebbség hagyatéka...” (V.ö: Szomjas-Schiffert, 1976. I. 42.). A siratóénekek meglehetősen improvizatív, rögtönző jelleget tükröznek. A magyar siratódallamoknak több típusa ismert. Vannak köztük szűk (pl. pentachord) és bővebb hangterjedelmű dalok. A szűk hangterjedelmű siratók improvizatív dallamvilágának egy fő sajátossága a vi-szonnyal egysíkú dalvezetés és esetenként a repetáló hangismételtetés. Hasonló stílusjegyek a világ más népeinek dalai közt is előfordulnak. A szűk hangterjedelem miatt véletlenszerűen is létrejöhetnek hasonló dallamok vagy dallammotívumok. Erre már Väisänen finn népzene-kutató is rámutatott: „Egy és kétsoros szűk ambitusú melódiák különböző népeknél is egyezhetnek.” (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. 23.). Egyedül a kétsoros pentachord siratótípus 2-1 zárata (kandencia) az ami elgon-dolkodtató, mert ez valóban mutat hasonlóságot bizonyos osztják-vogul dalok hasonló zárataival. Érdemes lenne ugyanakkor a kutatásokat a közép- és belső-ázsiai törökök régi hódolainak és sirató dallamainak az irányába is kiterjeszteni. Mégpedig olyan ősi zenei rétegeket kellene vizsgálni, melyet az iszlám kultúra kevésbé vagy egyáltalán nem változtatott meg. Szabolcsi már évtizedekkel ezelőtt tett erre kísérletet: „A nemzetközi dallam-párhuzamok kutatását Szabolcsi Bence ázsiai irányba akarta kiterjeszteni (Szabolcsi B. 1954 feltevései nem találtak elfogadásra)...”. (V.ö: A magyar népdaltípusok katalógusa I. 235. Dobszay László tollából. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, 1988. Budapest)

5. Osztják dallam (Patkanov: Die Irtisch Ostjaken...)

Magyar sirató (Észak-Magyarország); (Szomjas-Schiffert 1976. I. 20.)

A fenti osztják és magyar dallampár Szabolcsi nyomán általában a magyarság (finn)ugor eredetének egyik bizonyítékaként szerepel. A magyar dallamtípus párhuzamát azonban megtaláljuk pl. egy horvát népdal részletében is. Némiképp hasonló dallamok előfordulnak az egyéb balkáni, illetve az oszmán-török (V.ö: Sipos, 1994. 48/T4. [No.41]), és vélhetően más népek dalai közt is.

6. *Hej Ilona, Ilona...* horvát népdal 1.-2. sora

Magyar sirató (Észak-Magyarország, Szomjas-Schiffert 1976. I. 20.)

Hej Ilona, Ilona... horvát népdal 3.-4. sora

A dallamok összehasonlításánál a horvát népdalnak csak az első két sora szerepel. E dallam teljességében (mai megjelenésében?) ugyan négysoros, s a 3-4 sor hexachorddáv bővül, de nem zárható ki, hogy az első két sor egy ősi dallamtípus változata, mely később bővült négysorossá. E feltételezést alátámasztja, hogy a 3-4 sorok szekvenciázó jellege, valamint a záratok domináns-tonika összefüggésű szerkezete, mely teljesen eltér az első két sor felépítésétől. Emellett – mint már említett – hasonló hangzású szűk hangterjedelmű ősdallamai bármely (eurázsiai) népek lehettek, vagy legalábbis az ilyen dallamok alapmotívumai vagy variánsai a népvándorlások során a legkülönbözőbb eurázsiai népekhez eljuthattak. A bemutatott (horvát) dallampélda mutatja, hogy esetenként még a sorzáratok is megegyeznek.

Következésképp, a többek által is publikált osztják és magyar dallampár nem lehet teljes mértékben elfogadható zenei bizonyíték a magyarság (vélt) alapvető finnugor eredetének. Természetesen ez nem jelenti a magyarság finnugor kapcsolatainak tagadását. Elődeinknek a túlnyomóan türk (török) és szkíta³ típusú (illetve kevésbé meghatározó mongolos, stb.) nép összetevői közé beolvadt minimális finnugor néptörzsekkel ugyanis feltétlenül számolni kell, mint azt a különböző embertani vizsgálatok is jelzik. Egy beolvadt kisebb hányad azonban semmiképp sem jelent alapvető származást, eredetet, legfeljebb valamilyen szintű kapcsolatra utal. Ebből adódóan bármely nép (őstörténeti szemszögből vizsgált) eredetét kétségtávol a többségi nép vagy népek határozzák meg. A bemutatott osztják és magyar dallampár tehát esetleg jelezhet finnugor kapcsolatot, ám

ebből vagy néhány hasonló zenei párhuzamból a magyarság finnugor eredetével kapcsolatos következtetéseket aligha lehet levonni.

A pentachord dallamok dúr és moll változatai (több-kevesebb hasonlósággal vagy a nélkül) a legkülönbözőbb népek zenéjében előfordulnak. A magyar népzeneben a dúr és moll pentachord dallamokat egyaránt megtaláljuk.

7. *Baranyai sokac* (délsláv) táncdallam (Csajághy, Harkány, 1973.)

(A dallam kvintváltó szerkezetben is előfordul)

8. *Bis ra vidéki arab dallamrészlet* (hősi ének) Bartók gyűjtéséből

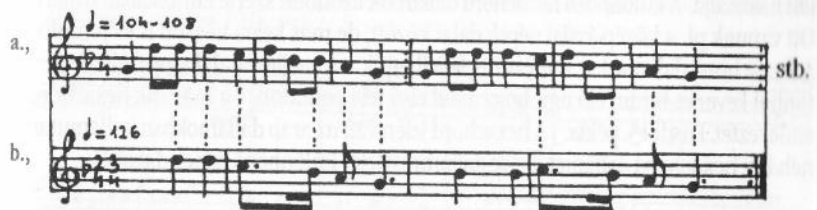

(Bartók Béla összegyűjtött írásai. Közreadja: Szöllősy András. Zeneműkiadó, 1966. Budapest. 543/24.)

A fenti arab dallam egy, a hangsortól idegen hangot is felmutat. Ez egy alsó váltó- illetve vezetőhang, mely nem tartozik szorosan a melódiához, csak a zárlat felé irányuló vonzást erősíti.

Moll pentachord dallamok:

9. *"Kis kece lányom..."* magyar népdal részlet

Oszmán-török induló (Kecskés Együttes, Hungaroton 1984.)

A siratódallamok másik (nagyobb) csoportját a tágabb hangterjedelmű dalok adják. Ezek viszont többféle típusmegoszlást mutatnak. A dallamok moll jellegűek. A dallamszerkezet igen változatos: pentaton és különféle hétfokú dallamok fordul

nak elő. A pentaton és hétfokúság keverve is megjelenik. A dallamvezetésben többször előfordul a bővített szekund lépés is. A nagy hangterjedelmű siratók bizonyosan nem köthetők finnugor eredetűhez. (A kis ambitusú dallamok finnugor eredete sem teljesen egyértelmű). Egyes vélemények szerint azonban a nagy hangterjedelmű magyar siratódallamok tekintetében is vannak párhuzamok pl. az osztják énekek között. Ez a zeneanyag viszont éppen az osztják zenére gyakorolt török hatást bizonyítja, mint azt a szakirodalom is alátámasztja: „*... egyes nagy hangterjedelmű ereszkedő transzponáló dallampéldányai mégis török zenevilágot idéznek; ezek sokszor összehasonlíthatók a magyar siratóénekekkel és az azokkal rokon magyar lírai népdalokkal.*” (V.ö: Szabolcsi-Tóth: i.m.l. 361. C. Nagy Béla tollából.)

Miután a magyar siratódallamok több típust képviselnek, így azok finnugor eredete számomra nem meggyőző. Azt, hogy a magyarok (vagy a magyarság egyes ágai, néptörzskéi?) az egyik őshazában – ha úgy tetszik, hosszabb állomás helyükön – közel vagy együtt éltek finnugor népekkel, nemigen tagadhatja senki. Ám az ősi népzeneink dallamvilágának zöme mindenképp túlmutat az Urálon, mégpedig Közép- és Belső-Ázsia felé.

c.). Érdekes probléma elé állít bennünket a regösés népszokásának dallamvilága.

10. Regösének részlet

(Kerényi 1982. 58/57. nyomán)

A regösénekeket többen finnugor eredetűnek tartják. Ezt elsősorban a dallamok hangterjedelmével illetve hangkészletével támasztják alá. Ez esetben a dallam általában nagy szext hangterjedelmű, ám néha ezen túllép, de többnyire a dúr hexachord hangjait használja. A különböző hexachord dallamok azonban szerte Euráziában ismertek. Ott vannak pl. a közép-ázsiai népek dalai között, de más keleti tájakon is előfordulnak. A hexachord dallamokat Kínában is fellelhetjük. (A mellékelt dallampéldában pentatonnal keverve fordul elő úgy, hogy a dal első fele pentaton, a második hexachordra emlékeztet. Lásd: 13. példa.) A hexachord jelen van az arab dallamokban is. Bemutatok néhány hexachord dallamot illetve dallamrészletet különböző népek dalaiból.

11. Regösének részlet

(Szomjas-Schiffert 1976.I.116/121. Kerényi 1952. MNT. II.776.)

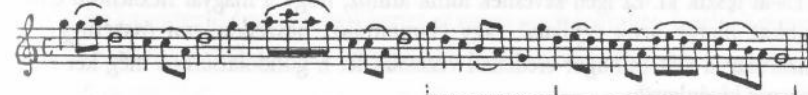
12. Osztják dalrészlet

(Szomjas-Schiffert 1976.I.116/119. Väisänen W.u. Ostjakische.182.)

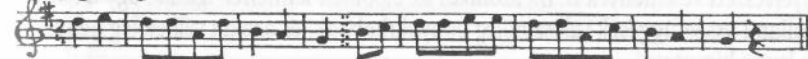
13. Kínai dal

Moderato

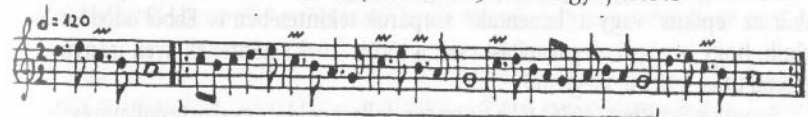
14. Orosz népdal

Derüsen

(Törzsök 1982. 145.)

15. Biskra vidéki arab dallam (kabil tánc) Bartók gyűjtéséből

(Bartók Béla összegyűjtött írásai nyomán 1966. 559/60)

16. "Szólidd Lőrinc..." magyar népdal (karácsonyi népszokáshoz kötődő dal)

(Dobszay-Szendrei 1988. 485.)

Oszmán-török táncdallam a Linus-féle kéziratból (1729)

(Kecskés Együttes, Hungaroton 1984.)

A fenti magyar és oszmán-török dallampéldáknak a hexachord hangsorán kívül bizonyos dallambeli és ritmikai párhuzamai is vannak.

A (különféle népeknél előforduló) nagy szext terjedelmű, vagy azon túllépő, de a dúr hexachord hangjait használó dallamokat több szempontból sem köthetjük csak és kizárólag finnugor eredethez. Szomjas-Schiffert György – többek közt – a finnugor nyelvek hanglejtési sajátosságaiból kifejlődött, dallammá csiszolódott ún. beszéddallamok jelegzetességei alapján vizsgálja a kisebb hangterjedelmű finnugor és magyar dallamvilágot. Ennek kapcsán pontos százalék-arányokat közöl 90 finnugor – köztük néhány magyar – dallam vonatkozásában. Ebből számunkra most csupán a dúr hexachord dallamok érdekesek, melyek e zeneanyagnak pusztán a 11%-át teszik ki. Ez igen kevésnek tűnik ahhoz, hogy a magyar hexachord dallamokat illetve azok "epikus" vagy "lamentáló" beszéddallami összefüggéseit kizárólag a vélt finnugor eredetből vezessük le. E gondolat sorhoz még két megjegyzés kívánkozik:

1.) Egyes finn nyelvészek szerint a magyar nyelv éneklő, míg pl. a finn tárgyilagoss és monoton. (V.ö: Szomjas-Schiffert 1976. I. 75, 76.) Bizonyal vannak más nyelvészeti vélemények is. Ha azonban az előbbieket lennének igazak, úgy a beszéddallami összefüggések valószínűleg bonyolultabbak, és azokat vélhetőleg nehezebb is lenne kimutatni.

2.) A török (türk) nyelvek szintén a ragozó (agglutináló) nyelvek közé tartoznak. Elképzelhető ugyanis, hogy a magyar és a török nyelveket érintő bizonyos közös hanglejtési és hangtani sajátosságok vizsgálata érdekes eredményeket hozna akár az "epikus" vagy a "lamentáló" sorpárok tekintetében is. Ebből adódóan úgy tűnik, hogy a végső megállapítást csak a török (türk) népzene ilyen irányú vizsgálatai után lehetne megtenni.

Szomjas-Schiffert (1976) több finnugor dallampéldát (gyakorta dallamrészletet) rokonít a magyar regösénekekkel (illetve azok részleteivel). Beszéddallami összefüggésekből adódó, a dallamban illetve az egyes ütemvégeken előforduló felfelé irányuló kvart illetve kvint lépéseket a regösénekek megfelelő dallammozgásával hozza kapcsolatba, azok finnugor eredetének bizonyítékaként. Hasonló hanglépések azonban más népek dallamaiban – nem egyszer hexachord hangsorra épülve – szintúgy előfordulnak, ám e népdalok a magyar regösénekekkel mégsem vonhatók párhuzamba. (görög, albán, stb. dallamok).

17. Görög gyermekdal részlet

(Forrai, 1966. I. 55. nyomán)

18. Albán népdalrészlet

(Forrai, 1966. I. 8. nyomán)

Hasonló hanglépés megtalálható a csuvas-török népdalok között is. A kiválasztott példadallam ugyan nem hexachord, hanem dúr jellegű "szó" pentaton, de a dallamrészlet karaktere némiképp emlékeztet az egyes regösénekekre, legalább annyira, mint a Szomjas-Schiffert által bemutatott finnugor példák.

19. Csuvas népdal részlet (Törzsök, 1982. 118/133. nyomán.)

Regösének részlet a Baranya megyei (korábban Somogyhoz tartozó) Dobsza környékéről. (Ismeretlen gyűjtő hangfelvétele nyomán lejegyezte Csajághy Gy. 1990.)

A fenti regösének részlet 6. ütemének hanglépésével kapcsolatban feltételezhető az, hogy a dallamban valamikor – eredetileg – kvint ugrás szerepelhetett. E kvint lépés talán később torzult nagy szextté a hangismétlés elkerülése miatt, ugyanis ezt követően a dallam a kvintről indul tovább.

A magyar regösénekek finnugor eredetével ellentétes volt Sebestyén Gyula nézete, aki a regös dallamokban római kultúra továbbélését feltételezte (Szomjas-Schiffert 1976. I. 118.), ám a népszokást magát hunokkal, avarokkal – emellett székelyekkel és kabarokkal – is kapcsolatba hozta. (Sebestyén, 1977. [1902.V] nyomán) Sebestyén Gyulának a pusztai lovasnépekkel kapcsolatos meglátását azonban – érdekes módon – eddig nem vette figyelembe a tudomány. Következésképpen a hun és avar utód népek kultikus énekeit is feltétlenül szükséges lenne vizsgálni, a regösénekek eredetének megállapítása céljából. Vargyas Lajos ugyanakkor francia és angol dallamokat rokonít a magyar regösénekekkel. (Francia párhuzam regösénekeinkben. 1957, V.ö: Szomjas-Schiffert 1976. I. 115.) Vargyas a regös dallamokat "Földközi-tenger környéki régi zenekultúra maradványának tartja." (Szomjas-Schiffert 1976. I. 118.). A fentiekkel ellentétben úgy vélem, hogy a magyar regösénekek nem köthetők egyértelműen sem a finnugor népzenehez, sem más – európai – zenekultúrákhoz.

Pusztán az látszik bizonyosnak, hogy a magyar népzene – köztük a regösének – mindenekelőtt a keleti kultúrkörhöz tartozik.

A különféle keleti zenék – a zene természetéből adódóan – többféle megjelenésűek, de vannak találkozási pontjaik. Jelen esetben – többek közt – ilyen az azonos hangkészlet. Emellett előfordulhat a dallamhasonlóság, a dallamvezetés és a ritmika hasonlósága stb. is. A regösének zenei eredetét azonban egyoldalú (finnugor irányultságú) kutatásokkal aligha lehet meghatározni. Magától adódik a kérdés, hogy regösénekjeink mennyire ősi, s mióta szakadtak el más keleti (feltételezett) rokondallamoktól?

Nos, ha az erszkedő-kvintváltó dallamszerkezet fenn tudott maradni a tér és időbeli távolságok dacára, akkor fel kell tételeznünk, hogy a regösének dallama is igen ősi. Felmerül, hogy előfordulhatott az is, hogy a kereszténység átvételének hatására az ősi dallamok "kimentek a divatból". Tételezzük fel, hogy a ma ismert regös dallamok esetleg nem az eredetiek, hanem nyugati hatásra alakultak ilyené, netán Sebestyénnek és Vargyasnak a fent említett elképzelései igazak...? Csakhogy akkor miként maradhatott volna meg igazán töményen – ahogy Kerényi mondja – a "pogány" regölés szokása maga? (Kerényi 1982. 55.)

Ha pedig ez fennmaradt, mi értelme lett volna dallamot cserebérélni?

Természetesen az sem zárható ki, hogy egyes hexachord dallamok (köztük népszokásokhoz kötődő énekek) közt esetleg pentaton gyökerűek is lehettek, melyek később alakultak át a hétfokúság (diatónika) felé mutató dallamszerkezetté. Ugyanakkor igen nagy valószínűséggel állítható, hogy a regösének, vagy más szokásdallamok általában véve eredendően szűk hangterjedelmű (hétfokúság felé mutató) énekek voltak. A regösének hexachord dallamisága minden bizonnyal igen ősi, és megállapíthatatlan, hogy milyen hosszú idő alatt csiszolódott sajátosan magyarrá. Ezzel együtt valószínű, hogy az ázsiai eredetű törökségre, valamint az uráli finnugorokra vonatkoztatható szűk terjedelmű pentachord és hexachord dallamvilág mind a finnugoroknak, mind pedig a török (türk) népeknek egyaránt öröksége lehet, melynek eredete egy ősi urál-altáji (vagy még régebbi?) kultúrába nyúlik vissza. Okkal tételezhetjük fel tehát, hogy egy hétfokúság felé mutató dallamvilág együtt élt, illetve él a magyarság – és a türk (török) rokonnépek – zenéjében a tetra-tonnal és a pentatonnal igen régtől fogva. Mindez természetesen mindig a pentaton elsődlegességével és meghatározó jellegével. (Az iszlám kultúra hatására több közép- és belső-ázsiai türk nép eredeti népzeneje már komoly változáson ment át.)

Fentiekből következik, hogy a magyar népzene ősrétegének csak kicsiny hányadát kitevő, és a hétfokúság kezdeményeinek felfogható szűk hangterjedelmű népdalokat sem lehet teljes mértékben és kizárólagosan "finnugor örökségnek" tekinteni.

Nem zárható ki, hogy a szűk hangterjedelmű dallamok közül a dūr hexachord hangsorra épülő, máig fennmaradt szokásdallamok (regölés, egyes karácsonyi nép-

szokásokhoz kötődő melódiák, stb.) és talán az egyes pentachord énekek ősi hangzásvilága a régi magyarok számára különleges "jelentéstartalommal" bírt, s e sajátos dallamszerkezetek keretében bizonyos jó és gonosz szellemi lényekkel, illetve (transzcendens) erőkkel érintkezhettek az egyes erre hivatott, beavatott személyek. Lehetséges, hogy a dūr hexachord, illetve a dūr és moll pentachord dallamvilág bizonyos szertartások, s a régi magyar hitvilág, hiedelemvilág egy sajátos zenei nyelve lehetett, éppen úgy, mint pl. a finnugor, s egyes szibériai népeknek a gyakorta dūr trichordra épülő ritmusmelódiái. Az egyes dallamszerkezetek (hangsorok, hangrendszerek) különleges tartalommal bíró lényegisége más kultúrákban is felfedezhető, s így a régi magyar szokásdallamok dūr hexachordra stb. épülő hangzásvilágának a feltételezett "különleges" szerepe – mint az egyes szellemi lényekkel való kapcsolattartás zenei eszköze – nem áll egymagában. A különböző szerkezetű mágikus szertartásdallamok megtalálhatóak az indiai (védikus), az egyes Kínában élő (nem kínai eredetű) kisebbségi népeknél, valamint a tibeti, mongol, koreai, japán, stb. kultikus zenékben. Lényegében e körhöz kapcsolható a kínai pentatónia mitikus létrejötte is, mely kapcsolatban van az "isteni" eredetű Huang-Di-vel, a Sárga Császárral. (V.ö: Kárpáti, 1981)

Jelen tanulmány keretei nem tették lehetővé, hogy a magyar népzene szűk hangterjedelmű dallamvilágának egészéről szót ejtessünk.

Eppen ezért csak néhány igen fontos utalás keretében a trichord, a pentachord és a hexachord dallamok említődtek. Ezek nyomán is felmerül azonban a kérdés: Vajon mi az, ami a magyar népzene szűk hangterjedelmű dallamvilágából megmarad "finnugor" eredetűnek? Mindössze néhány kétsoros 2-1 zárlatú siratódallam. Ám – mint láttuk – ez is kérdéses. (A dallamok hangkészletétől és hangterjedelmétől függetlenül is léteznek ilyen zárlatok más népek dallamaiban. Találunk ilyeneket ír és skót dallamokban, vagy balkáni, valamint az oszmán-török népzeneben is.)

Emellett kissé bizonytalannak tűnnek a regösének igen gyér finnugor párhuzamai is, hisz a megnyugtató bizonyosság csak akkor állapítható meg, ha a közép- és belső-ázsiai népek zenéit ugyanolyan hathatós vizsgálatnak veti alá a zenetudomány, mint azt a finnugor zenével már jórészt megtette. Nem tudhatjuk ugyanis azt, hogy a közép- és belső-ázsiai türk, stb. népzene nem tartogat-e még valamely meglepetésszámba menő hasonlóságot.

A regösének szövegében előfordulnak a "hej" és a "haj" indulatszavak: "Hej regő rejtem...", "Haj regő rejtő..." stb. A "haj" szóval kapcsolatosan Szomjas-Schiffert György megjegyzi, hogy a magyar "haj" szó eredetileg: "kaj"-nak hangzott, hasonlóan az obi-ugor sámánok indulatszavához (V.ö: Szomjas-Schiffert, 1976. I. 110.). Felmerül a kérdés: vajon honnan lehet ezt ilyen biztosan tudni? Korábban Pais Dezső és Diószegi Vilmos csak a szavak ősi istenidéző voltára mutatott rá. Az viszont teljesen bizonyos, hogy a legkülönbözőbb türk és mongol népeknél használatosak ma is a következő indulatszavak "haj", "huj", "hij". (Az utóbbi gyakran előfordul a Bartók

által gyűjtött yürük (turkomán-oguz) népdalok szövegében is. Ezek egymással rokon-értelmű és némiképp hasonló szóalakok, bár a magánhangzók váltakozóan mély és magas hangrendűek, a nyilvánvalóan ugyanarra az istenhívó eredetre vezethetők vissza. Úgy tűnik, hogy a finnugor dallamok szövegeiben "hij" és "huij" szavak nincsenek. Az antropológiai és más tudományágak kutatási eredményei alapján mára már nagyrészt kikristályosodott az a nézet, hogy a magyarságot lényegében csak a nyelvrokonság köti a finnugor népekhez. A nyelvrokonság keretébe – természetesen beillik – a magyar "haj" és az obi-ugor "kaj" szavak hasonlósága. Ebből azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a magyar "haj" indulatszó obi-ugor vagy finnugor eredetű lenne, mert e szavak eredetének kérdése fordítva is értelmezhető. Az obi-ugor "kaj" valószínűleg a "haj" szó torzult alakja, mely éppen a magyarság elődeit alkotó rokon törzsek és török népek – a különböző történeti időkben az Urál környékére került – töredékeinek az obi-ugorokra gyakorolt nyelvi hatását mutatja.

d.) A magyar népzene ősi rétegében található ereszkedő-kvintváltó pentaton dallamvilág semmi szín alatt sem mutat finnugor eredetet. Ezek a dalaink alkotják népzeneink ősrétegének zömét, mégpedig oly "töménységben", hogy ezt valamely török nép (vagy népek) hatásának elkönyvelni lehetetlen. Régi dallamaink egyik legfontosabb típusa az ún. "pávadallam", mely szinte megtestesíti a fentebb említett ismérveket. A magyar pentaton kvintváltó népdalokat – köztük a közismert "páva-dallamot" – Szomjas-Schiffert György mégis finnugor eredetre vezette vissza. Ennek kapcsán a következőket írja: "...a magyar régi stílus ereszkedő kvintszerkezetű dallamainak legfontosabb típusa nem más, mint a szerkezetileg elturkosodott zenei tükörképe a finnugor epikus beszéddallam-sorpárnak." (Szomjas-Schiffert, 1976. I. 88.). A magyar népzene finnugor eredetűnek vélt pentatóniájával illetve a "páva-dallammal" kapcsolatosan Szomjas-Schiffert megjegyzi: "...az történt, hogy egy finnségi kétsoros dallam (az epikus beszéddallam-sorpári zenei vetülete) bekerült a türk-tatár dallamépítkezés kohójába, ereszkedő kvintváltó szerkezetet öltött, s az eredeti dó-pentaton hangsora elhalványodva turkos lá kadenciát kapott." (Szomjas-Schiffert, 1976. I. 92.). E meglátások nyomban felvetik a kérdést: miképpen lehet azt bizonyítani, hogy bármely magyar kvintváltó pentaton dallam – vagy éppen a "páva" – valaha más szerkezetű lett volna, vagy kvintváltás nélkül létezett? S az ötfokú magyar népdalok miért éppen az Urálnál alakultak kvintváltóvá?

20. "Leszállott a páva..." magyar népdal

Parlando

(Kodály-Vargyas 1987. 20.)

Szomjas-Schiffert több finnugor dallamot rokonít a "Leszállott a páva..." című magyar népdallal. E példa-dallamokból hármat emelnék ki (21, 22, [23], 24. példák).

21. Lapp dallam (1)

(Szomjas-Schiffert 1976. 89/19. Launis 1904/5.)

A "páva-dallamnak" a fenti lapp énekkel (mint az egyik lehetséges finnugor alapdallammal vagy variánssal) való hasonlítása nem megyőző. A lapp példa ugyanis egy kétsoros (?) hexachord dúr jellegű dallam, amelynek – már csak a hangsorából adódóan is – kevés köze van a kvintváltó és pentaton magyar népdalhoz. A lapp példa dallami hasonlósága mindössze az ereszkedő dallamvonal és egy "re-szó" kvarttlépés felfelé. Ezek azonban akármilyen ötfokú vagy egyéb dallamban is előfordulhatnak. A lapp dallam ritmikája pedig igen halványan, inkább csak "körvonalaiiban" emlékeztet a magyar népdalnak a magyar nyelvhez igazodó oldott és gördülékeny ritmikájához. (Ez a megállapítás a legtöbb finnugor dallamra vonatkozik.)

A következő – szintén lapp példa – csak mint a "páva-dallam" (kvarttal) kvinttel lejjebb hangzó sorainak valamely variánsaként lenne elfogadható. Ez estében viszont hiányoznak a kvinttel feljebb hangzó kezdő sorok.

22. Lapp dallam (2)

(Szomjas-Schiffert 1976. 89/20.)

Ha a magyar népdalt a fenti lapp melódiával rokonítjuk, és a kvintváltást türk "hatásnak" kellene feltételeznünk, úgy a kvintváltásnak a lapp ("alap") dallamtól lefelé kellett volna létrejönnie. Ezzel szemben a lapp dallam a magyar dallamnak csak a már (kvart) kvintváltott utótagjával – mindenekelőtt a harmadik sorral – vonható párhuzamba, mint azt az alábbi példa is mutatja.